

1996

De publieke opinie ten tijde van de Brabantse Omwenteling” [Public Opinion during the Brabant Revolt, in Dutch]

Eric Mielants

Fairfield University, emielants@fairfield.edu

Follow this and additional works at: <https://digitalcommons.fairfield.edu/sociologyandanthropology-facultypubs>

Copyright 1996 SOMA-CEGAS

Archived with permission from the publisher.

Peer Reviewed

Repository Citation

Mielants, Eric, "De publieke opinie ten tijde van de Brabantse Omwenteling" [Public Opinion during the Brabant Revolt, in Dutch] (1996). *Sociology & Anthropology Faculty Publications*. 43.

<https://digitalcommons.fairfield.edu/sociologyandanthropology-facultypubs/43>

Published Citation

Mielants, Eric. "De publieke opinie ten tijde van de Brabantse Omwenteling" [Public Opinion during the Brabant Revolt, in Dutch] in *Revue Belge d'Histoire Contemporaine*, Vol. XXVI, 1996, no. 1-2, p.5-32.

This item has been accepted for inclusion in DigitalCommons@Fairfield by an authorized administrator of DigitalCommons@Fairfield. It is brought to you by DigitalCommons@Fairfield with permission from the rights-holder(s) and is protected by copyright and/or related rights. **You are free to use this item in any way that is permitted by the copyright and related rights legislation that applies to your use. For other uses, you need to obtain permission from the rights-holder(s) directly, unless additional rights are indicated by a Creative Commons license in the record and/or on the work itself.** For more information, please contact digitalcommons@fairfield.edu.

De publieke opinie ten tijde van de Brabantse Omwenteling

Een comparatief onderzoek
tussen Brabant en Vlaanderen ^(*)

ERIC MIELANTS

drs. sociologie

State University of New York at Birghamton

1. INLEIDING

De Brabantse Omwenteling kadert in het geheel van de bewogen 18de eeuw waarin de burgerij na een periode van moeizame strijd ten koste van de absolute monarchie en de feodale constellaties, erin slaagde zich uiteindelijk meer politieke macht toe te eigenen. Nadat de derde stand zijn economische slagkracht aanzienlijk versterkt had, en er een filozofische onderbouw gecreëerd was voor de legitimatie van de noodzakelijke machtsverschuivingen (men denke hierbij aan zeer invloedrijke auteurs als Rousseau, Montesquieu, Locke en Hume), brak de tijd der burgerlijke revoluties aan: in 1776 de Amerikaanse Revolutie, in 1787 de Patriottenopstand in de Verenigde Provincies, in 1789 de Franse Revolutie, de Luikse Revolutie en de Brabantse Omwenteling. Deze laatste, begonnen als een verzet tegen het Verlicht Despotisme van keizer Jozef II, culmineerde na de bevrijding van Brussel op 13 december 1789 en de stichting van de Vereenigde Belgische Staten al snel in een burgeroorlog tussen royalisten, hervormingsgezinde democraten (naar hun leider J.F. Vonck vonckisten genoemd) en conservatieve statisten (verdedigers van de Staten) ook nootisten genoemd, naar hun leider H. Van der Noot. Nadat de Oostenrijkse troepen uit de Zuidelijke Nederlanden waren verdreven (december 1789), werd spoedig de jonge federale staat der Vereenigde Belgische Staten opgericht. Deze nieuwe staat blonk niet bepaald uit in eendracht: de strijd tussen gematigde hervormingsgezinden (o.l.v. J.F. Vonck) en conservatieven (o.l.v. H. Van der Noot) bemoeilijkte de stabiliteit aanzienlijk (Tassier, 1930, *passim*). Vrij eensgezind hadden beide strekkingen de strijd tegen Jozef II aangeboden, maar nadat de gemeenschappelijke vijand

^(*) Dit artikel is een bewerking van mijn licentiaatsverhandeling in de geschiedenis (E. Mielants, 1995).

het land uitgedreven was, en er moest overgegaan worden tot een nieuw institutionaliseringsproces, bleek een algehele consensus ver zoek te zijn. Geheel het jaar 1790 stond in het teken van de samenstelling van de federatie en van de machtsstrijd die uitbrak na de epuratie van Oostenrijksgezinden in de maatschappelijke geledingen die geclassificeerd werden als "vijgen" (Viaene, 1961, p. 123). Deze felle strijd kwam uiteraard goed tot uiting in de pers en in het bijzonder in pamfletten: men bestookte niet alleen de andersgezinden met pamfletten om hen van hun ongelijk te overtuigen, maar gebruikte dit middel ook om een heuse propaganda-oorlog te voeren. Pamfletten boden immers een bijzonder voordeel, namelijk het feit dat de oorsprong ervan moeilijk te ontdekken viel en de anonimiteit de verspreiders ervan (in tegenstelling tot journalisten die bij een bepaalde periodiek waren verbonden) veiligheid kon bieden.

Velen voelden zich aldus genoopt na de strenge censuur ten tijde van het Oostenrijkse regime (1713-1789) hun mening over de nieuwe gang van zaken te verkondigen. Dat vele belangengroepen zich bewust waren van de unieke kans om hun inspraak in het beleid te zien vergroten, zal hier wel niet vreemd aan geweest zijn. Maar de eendracht die macht moest verzamelen, werd niet behouden: in maart 1790 escaleerde de spanningen tussen vonckisten en statisten zodanig, dat een burgeroorlog niet veraf was (Tilly, 1993, p. 86). In april 1790 wist het Congres de oproer van rebellerende officieren in het leger te Namen o.l.v. Van der Meersch succesvol de kop in te drukken. De daarop volgende vervolging der hervormingsgezinden, verlamde het verzet van de Vereenigde Belgische Staaten aanzienlijk: reeds in december 1790 keerden de Oostenrijkse troepen in onze gewesten terug (Vanhemelryck, 1990, pp. 9-82).

Zodoende kon de eerste Oostenrijkse Restauratie zonder noemenswaardige tegenstand door de nieuwe keizer Leopold II worden uitgevoerd. De Etats Beligues Unis waren niet bij machte gebleken hun onderlinge geschillen opzij te schuiven om de nodige stabiliteit in de jonge federatie te behouden en aldus de Oostenrijkse herovering te voorkomen. Deze geschillen komen in de pamfletten van deze turbulente en bijzonder interessante periode zeer goed tot uiting.

De bedoeling van deze bijdrage is aan de hand van de talrijke pamfletten die verschenen zijn in zowel Brabant als Vlaanderen (praktisch een vergelijking tussen de verschillende fondsen in Leuven en Gent ¹) na te gaan in hoeverre de tegenstelling conservatief 'statistisch' - progressief 'vonckistisch' geografisch weer te geven is. Kan men wel degelijk spreken van een polarisatie tussen Vlaanderen met een meer democratisch bestuur enerzijds en Brabant met een

¹. De volgende archiefbronnen werden volledig verwerkt: KUL (bibliotheekarchief): KUL, A; KUL (theologisch archief): KUL, BG; RUG (bibliotheekarchief): RUG; RUG (Vliegende Bladen II.R.15 t/m 21 & III.R.9 t/m III R.11.). Verder werden er nog bronnen onderzocht in het Stadsarchief Mechelen: SAM; het Stadsarchief Brussel: Avb en het Archief van de ULB: ULB.

conservatief bestuur anderzijds? Was de publieke opinie meer of minder hervormingsgezind in Gent dan in Leuven of Brussel? Of waren de hervormingsgezinden over de hele confederatie verspreid? Hoe kwam dit in de pers (meer specifiek in de reusachtige hoeveelheid pamfletten die in de periode 13 december 1789 – 4 december 1790 onder de bevolking verspreid werden) naar voren?

Een vergelijkend personderzoek – dat zich uiteraard diende te beperken, nl. tot de pamfletten waarin duidelijk voor één van de twee strekkingen partij werd gekozen – tussen de beide regio's drong zich dan ook op. Deze bijdrage, een synthese van mijn licentiaatsverhandeling (Mielants, 1995, *passim*), poogt op deze vragen een antwoord te bieden.

2. DE PUBLIEKE OPINIE

'Publieke opinie' is een uitdrukking die de achtereenvolgende fasen omvat van een dynamisch sociaal proces, waardoor met elkaar wedijverende groepen proberen hun politiek, zedelijk en economisch raam van de maatschappij aan te passen om tegemoet te komen aan hun veranderende behoeften (Ray, 1938, p. 161). Tegen het midden van de achttiende eeuw werd de macht en de betekenis van de publieke opinie algemeen erkend. Rousseau was de eerste die de term "L'opinion publique" in zijn theorieën hanteerde, en Necker was waarschijnlijk de eerste die het belang van de publieke opinie in verhouding tot het publieke gezag besprak (Childs, 1968, p. 46).

Vanaf 1789, toen voor het eerst de wil van het volk werkelijk aan bod begon te komen, drong propaganda stilaan in het dagelijks leven binnen: men wilde de grote massa zoveel mogelijk ononderbroken en op gecoördineerde wijze manipuleren. De pers speelde, ondanks de weliswaar beperkte oplage, een essentiële rol in de strijd om de macht (Miroir, 1983, p. 33). Het is dan ook niet verwonderlijk dat kort na de machtsgreep der statisten na 15 maart 1790 de censuur weer werd ingeschakeld ten bate van het nieuwe regime, en dat de verspreiding van hervormingsgezinde kranten zoals de *Courier général de l'Europe* verboden werd.²

De echte opiniepers van de revolutionaire periode bestond echter voornamelijk uit de stortvloed van pamfletten, brochures en tractaatjes waarmee de Verenigde Belgische Staten overspoeld werden (Van den Broeck, 1989, pp. 246-247). Het meestal anonieme en clandestiene politieke pamflet vormde overigens het meest geschikte medium voor vrije meningsuiting (Roegiers en Delsaert, 1988, *passim*).³ De Omwenteling van 1789-1790 werd uitvoerig

² RUG 233 A 159 (12). Voor censuur en verspreiding van periodieken cf. V. Claus, *De pers tijdens de Brabantse Omwenteling*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KUL, 1983.

³ RUG 233 A 209(5).

beschreven in de periodieke pers, maar vooral in de pamfletten. Voor de eigen tijd en de toekomst waren ze en bleven ze de meest tastbare getuigen. Zij maakten in de hoogste mate het beeld van de revolutietijd (Dhondt, 1993, deel I, p. 125; Claus, 1983, p. 201).

De democraten in de organisatie Pro Aris et Focis moesten na de vrijheidsstrijd van de afgelopen zomer de institutionele machtsgreep en de evolutie van een gematigde monarchie onder Oostenrijks beleid naar een autoritaire plutocratie onder leiding van de Staten maar met lede ogen hebben aangezien. Alhoewel de vonckisten hun rechtmatig aandeel eisten in de samenstelling van de nieuwe constitutie, werden ze zoveel mogelijk geweerd. De pamflettenoorlog die vanaf januari volgde, is hier dan ook een rechtstreeks gevolg van.⁴

Men kan bovendien van diverse strekkingen van pamfletten spreken. Een eerste deel had te maken met de epuratie, volgend op de bevrijding. Vele pamfletten, zelfs heuse boekdelen, rekenden af met Oostenrijksgezinden door hun namen te publiceren en al hun "verfoeilijke" daden openbaar te maken dankzij officiële documenten en beleidsnota's die men in de keizerlyke archieven te Brussel had aangetroffen (Wilms, 1964, p. 119).⁵ Een tweede deel beslaat een kleine minderheid royalisten die loyaal bleven aan Oostenrijk.

Dezen traden weer pas enigszins naar voren na het overlijden van Jozef II op 10 februari 1790 en wensten een compromis tot stand te laten brengen tussen de Vereenigde Belgische Staaten en de nieuwe keizer Leopold II (Tassier, 1930, p. 399). Een derde groep bestaat uit de statisten die vol bitterheid op het befaamde pamflet "Qu'allons-nous devenir?" reageerden en in hun druksels poogden een nieuwe nationale identiteit op te bouwen waarin trouw aan de traditionele constitutie en katholicisme centraal stonden. Een laatste groep waren de vonckisten die trachtten zoveel mogelijk mensen hun democratische zienswijze te laten bijtreden. Uiteraard waren er enkele pamfletten die niet in deze groepen thuis horen, maar die zijn eerder randverschijnselen. Ook de inhoudelijke homogeniteit van een van deze groepen mag zeker niet overdreven worden. Sommige democraten wensten een uitbreiding van de volksvertegenwoordiging, anderen wensten dan weer een copie van de Franse Assemblée nationale.⁶ De statisten daarentegen waren meer verenigd in het behoud van de status quo en konden dus eensgezinder en efficiënter optreden.

4. Voor de alfabetiseringsgraad van de bevolking ca. 1785 cf. C. Vandenbroeke (e.a.), *Geschiedenis van de Vlaamse ontvoogding*, Antwerpen, 1993, p. 17.

5. "Reflexions sur le livre noir", Gent, 1790; RUG, Vliegende Bladen II.R.17 en "Swarten Boek" SAM, M 1021 (a); "Livre noir", Gent, 1790 KUL, B, A23298; Lijst van personen met hun portret die met het Oostenrijkse regime hebben samengewerkt: KUL, BG, 180C4/4/3.

6. RUG 233 A 145 (12).

De Brabantse Omwenteling mag zonder twijfel beschreven worden als één van de vele burgerlijke revoluties die zich op het einde van de 18e eeuw voltrokken hebben. Het feit dat men in de Zuidelijke Nederlanden dan nog geregeerd werd door een autocratisch Verlicht Despoot die ver weg in Wenen vertoefde, en die in een tijd van een steeds scherper wordende economische crisis en toenemende verpaupering steeds meer diepgaande hervormingen eiste, mag hoogst waarschijnlijk als een sterk katalyserende factor beschouwd worden (Craeybeckx, 1967, p. 328; Kin, 1982, pp. 34-55; Heirwegh, 1984, pp. 60-71). De misnoegdheid tegenover het Oostenrijks bewind kwam al relatief snel tot uiting in de zogenaamde 'Kleine Revolutie' van 1787. Een bijzonder jaar dat men terecht met de nodige aandacht kritisch heeft onderzocht, ten einde het verdere verloop van de Omwenteling beter te kunnen begrijpen (Massin, 1951, passim; Burm, 1972, passim; Dhondt, 1977, pp. 439-456; Roegiers, 1984, p. 86).

Uit zulk onderzoek kan men gerust stellen dat een Statist als Van der Noot die bij de aanvang van dit (weliswaar conservatief) protest een bijzonder belangrijke rol had gespeeld, de progressieve laatkomers in het verzet tegen Oostenrijk (tijdens de zomer van 1789) liever geen functies van betekenis zag opnemen, eens een onafhankelijke staat zou ontstaan (Truyens, 1985, p. 88). Het waren immers de Staten, de corporatieve elementen van de derde stand en de Brusselse ambachten die sinds 1786 tegen Jozef II structureel weerwerk geboden hadden (Zelck, 1990, pp. 169-185).

De Omwenteling zelf werd gedragen door de Staten en Comités zonder publiekrechtelijk karakter zoals 'Pro Aris et Focis', waarin ook handelaars, lagere geestelijken en advocaten terug te vinden waren. J.F. Vonck was van deze laatste groep een exponent (De Clerck, 1992, pp. 89-91). Conservatieve voor mannen als Van der Noot, Van Eupen, J. Raepsaet en Van Hoobrouck de Mooreghem die in 1787 het protest leidden, kwamen ook tijdens de Omwenteling van 1789 op de voorgrond (François, 1977, pp. 159-160).

Van der Noot was door zijn afkomst en cliënteel als advocaat in contact gekomen met de lokale machten en met de belangen van de ambachten waarmee hij zich sterk identificeerde (François, 1987, deel IV, p. 1527). Hij vond het dan ook niet meer dan normaal dat, eens de Oostenrijkers verdreven, de Staten alle macht moesten toebedeeld worden. Zijn verdere streven was er dan ook op gericht om enerzijds de macht van de Staten te bewaren en anderzijds te voorkomen dat de democratische beweging voortdurend meer aanhangers zou kunnen verwerven.

Van een wezenlijk machtsvacuüm, waarvan de vonckisten hadden kunnen profiteren om mee in het beleid opgenomen te worden, was er overigens nooit sprake geweest: vanaf het ogenblik dat de keizerlijke troepen zich terugtrokken, nam de lokale nomenclatura gewoon de macht van de door de keizer aangestelde ambtenaren over (Dhondt, 1993, deel VII (2), p. 521). Vele notablen werden zelfs niet verjaagd en bleven gewoon op post. De Staten profi-

teerden enkel van de Omwenteling om hun machtsapparaat nog meer uit te bouwen dan voorheen, en voor hen bracht de vervallenverklaring van de vorst strikt genomen geen constitutionele of institutionele problemen met zich mee (Dhondt, 1989, p. 437). Slechts in Gent kon de Collatie als een instrument van politieke doorbraak worden gehanteerd, en kon een meer democratische groep even pogen vernieuwende hervormingen door te voeren (Balthazar, 1971, pp. 31-71).

Elders konden de vonckisten slechts machteloos toezien hoe zij uit de bestuursfuncties geweerd werden en hoe de machtsontplooiing van de Staten zich snel en adequaat kon voltrekken. Een overzicht van het onderzoek aangaande de publieke opinie in respectievelijk Brabant en Vlaanderen ziet er als volgt uit:

3. BRABANT

De conservatief getinte pamfletten die ingingen tegen Ch. d'Outrepoints befaamde hervormingsgezinde brochure "Qu'allons-nous devenir?" waren hoofdzakelijk hieruit afkomstig. Leuven en Brussel waren de voornaamste conservatieve centra waar pro-Staatse pamfletten werden gedrukt.⁷ Dit staat zeker niet los van het feit dat het Congres en de Staten van Brabant in Brussel zetelden, en dat de conservatieve universiteit van Leuven zich actief inspande om de statisten zoveel mogelijk te ondersteunen (Haenen, 1959, pp. 175-76). De meerderheid van de clerici in Brabant kozen trouwens openlijk partij voor de Staten en waren tegen alle mogelijke hervormingen gekant. Bauer spreekt in verband met deze situatie zelfs van een theocratie (Bauer, 1994, p. 170).

Dat veel pro-Staatse pamfletten juist in Brabant werden verspreid, is uiteraard grotendeels te verklaren door het feit dat Vonck vanaf eind december in Brussel actief werd en dat de Société Patriotique in deze provincie werd opgericht. Anderzijds wijst de organisatie der hervormingsgezinden in Brabant, en niet in Vlaanderen, des te meer op het feit dat zij daar als kleine minderheid een goed georganiseerde drukkinggroep moesten vormen. De vonckisten voerden zowel in Vlaanderen als in Brabant een vrij gematigde politiek, maar in Brabant namen de Staten van meet af aan een erg onverzoenlijke houding aan, dit in tegenstelling met de Staten van Vlaanderen die zich aanvankelijk genoodzaakt voelde de democraten enige lippendienst te bewijzen.

⁷ RUG 233 A 145 (9) Leuven, 1790 chez F. Michel.

De regelrechte confrontatiepolitiek die dus al van in het begin in Brabant werd gevoerd, zou uiteindelijk culmineren in de gewelddadige uitbarstingen van maart en juni 1790. De daaruit voortvloeiende klopjachten op de vonckisten vonden tevens in Brussel plaats.⁸

De vonckisten bleven weliswaar zeker tot in augustus 1790 in de stad actief, iets wat het extremisme enkel scheen aan te wakkeren.

In *Antwerpen* werden eveneens vooral conservatieve druksels verspreid. Bijna alle pamfletten waren er anti-democratisch getint.⁹ Het overgrote merendeel van de bevolking nam een zeer vijandige houding aan tegen al wat naar vernieuwing zweemde (Duden, 1971, pp. 210-211). De verering voor Van der Noot en van Eupen bleek daarentegen bijzonder groot te zijn, zowel bij de vrijwilligerskorpsen, de ambachten, de magistratuur, de burgerlijke wachten als bij de clerus die actief het statisme promoveerde.¹⁰ Nadat de gewelddadigheden in Brussel bekend waren geraakt, werden ook te Antwerpen dadelijk maatregelen tegen de vonckisten getroffen.¹¹ Naar aanleiding van de pronunciamiento van het leger te Namen (maart-april 1790), vaardigde de Antwerpse magistraat al op 31 maart een waarschuwing uit tegen alle aanhangers van Vonck en Van der Meersch. De gezant die het Comité van rebellerende officieren naar Antwerpen had gezonden om steun te vinden, werd gevangen gezet. Toen een burger bij het lezen van een pamflet, waarin de bevolking werd aangespoord om zich bij het leger van Schoenfeldt aan te sluiten, de verdediging van Van der Meersch op zich nam en ondermeer zei

“dat Van der Meersch godomi loffelijk eer van hadde en waerom moeten wij voor van der Noot vegten, dat hij voor syn selven vegt ...”,

werd hij door omstaanders afgeranseld, en door vrijwilligers in hechtenis genomen (Duden, 1971, p. 231). Veel pamfletten waren ingevoerd vanuit Brussel; practisch alles was pro-Staats van strekking (De Grootte, 1961, p. 22). Toen Van der Meersch op 14 april in de citadel van Antwerpen werd opgesloten, moest hij door militairen tegen de woede van de bevolking worden beschermd.¹² Men kan dus gerust stellen dat het vonckisme te Antwerpen zeer weinig aanhangers kende (Duden, 1971, p. 232).

⁸. RUG bib. Hs. 646, nr. 1 (Brussel, 4.5.1790).

⁹. RUG 233 A 188 (4) Antwerpen, 1790, by H. Bincken; KUL, B, A43976/XVII Antwerpen, 1790; RUG 233 A 124 (22) Antwerpen, 1790.

¹⁰. RUG 233 A 144 (29) Antwerpen, 3.1.1790.

¹¹. RUG 233 A 144 (29) Antwerpen, 3.1.1790.

¹². KUL, BG, 180C1/5/37.

Ook *Mechelen* was vrij behoudensgezind. Het feit dat Kardinaal Franckenberg en de lokale clerus een pro-Staatse houding aannamen, zal voor de publieke opinie ook wel een sterk bepalende factor zijn geweest.¹³ Er vond wel degelijk enige vonckistische popaganda plaats, met een basis die alleszins iets groter was dan in Leuven of in Antwerpen.¹⁴ De meeste pamfletten spitsten zich echter toe op één markante figuur die nog samen met Vonck de organisatie Pro Aris et Focis had uitgebouwd, nl. de advocaat Thomas Van den Eynde.¹⁵ Deze had heel wat consternatie verwekt met het door hem geschreven pamflet "Het gezond oordeel", waarin hij Voncks uitgangspunten verdedigde en zich tegen de Staten kantte.¹⁶ Het klimaat werd echter langzamerhand zo onverdraagzaam dat Van den Eynde zich uiteindelijk genoodzaakt zag zich in verschillende pamfletten – waaronder één gericht aan het Congres – als een oprecht patriot te betonen, en bovendien alle vonckistische sympathieën publiekelijk ontkende.¹⁷ Voorts werd Van der Noot te Mechelen bejubeld door de kunstenaars G.F. Verhoeven¹⁸ en F.J. Van der Elst.¹⁹ In het algemeen was de teneur van de pamfletten dus eerder conservatief.²⁰

Leuven was zonder twijfel een conservatief bolwerk. De bevolking, die in opstand was gekomen tegen de in hun ogen onaanvaardbare vooruitstrevende ideeën van Jozef II, was evenmin bereid vooruitstrevende ideeën van enkele vonckisten te gaan aankleven.²¹ Er werden door leden van de Société Patriotique wel degelijk verscheidene pamfletten verspreid, maar na de onlusten van midden maart keerde men zich definitief van de democraten af. De meer hervormingsgezinde koers van de Luikse Revolutie werd overigens evenzeer bekritiseerd en veroordeeld (Cambien, 1957, p. 154). Afwijkende menigen bestonden wel, maar waren zeldzaam.²² Ze werden trouwens afgekeurd daar zij de "noodzakelijke eendragt onder de waere vaderlanders" ondermijnden.²³ De conservatieve toon had beslist de overhand. De zeer populaire verkozenen

13. RUG 233 A 154 (23), Malines, 1790, chez van der Elst.

14. Bibilioteque Royale, r.p., LP8458A Malines, 22.2.1790; Avb, biblio 2909/18-3.

15. RUG 233 A 172 (46) (Mechelen, 10.7.1790); SAM, M1572; SAM, M803 (Q); SAM, M803(a)C; SAM, M853(a); RUG 233 A 39 (10); SAM, M596(a) (31.5.1790); KUL, BG, 1C8/20 (15.5.1790); RUG 233 A 56 (18) (Mechelen 5.7.1790).

16. KUL, B, A43977/VIII Mechelen, feb-maart 1790.

17. ULB, dfp, LPB2649/4; SAM, M988(a); KUL, B, A28897/V.

18. SAM, M1813 (b) B (Loven, by J. Michel 15.7.1790); SAM, M1813(b).

19. RUG 233 A 39 (13) (Leuven, 1790).

20. SAM, M5857(a) (Malines, 14.7.1790).

21. SAM, M796(a)D.

22. ULB, dfp, LPB 1802/30.

23. ULB, dfp, LPB 1801/7: de statisten worden verantwoordelijk gesteld voor de opsluiting van Van der Meersch die geprezen word (Louvain, chez J. Michel).

van 1790 waren notoire conservatieven en lieden die afkomstig waren uit oude magistraatsfamilies; er waren slechts zeer weinig nieuwkomers. De ambachtswereld stelde zich zeer anti-vonckistisch op en stelde eigenbelang boven een efficiënte en representatief samengestelde Staten-Generaal. Ook de bevolking was erg vijandig gezind tegenover Van der Meersch ten tijde van de pronunciamiento van het leger. De statisten beheersten de stad volkomen en de geringe vonckisten werden door de repressie uit het openbare leven verwijderd: de gemiddelde Leuvenaar kon er uiteindelijk van overtuigd worden dat vonckisten wel degelijk royalisten waren die als verraders meedogenloos moesten vervolgd worden, wat ook daadwerkelijk gebeurde (Truyens, 1985, pp. 162-170).

Nochtans was in *Brussel* het nodige ongenoegen aanwezig dat de Omwenteling een meer hervormingsgezinde stempel had kunnen geven: op het lokale vlak zagen de Brusselse intellectuelen en handelaars zich door de onverstoorde institutionele orde zonder invloed en beroofd van de vroegere toevlucht tot een sympathiserend vorst. Maar ook vanuit de Staten zelf kwam er kritiek: de Brusselse naties eisten én kregen een meer uitgebreide en directe vertegenwoordiging in de Staten (Dhondt, 1989, p. 439). Deze verruiming van de Staten bezegelde na een aantal spanningen uiteindelijk de coalitie van de clerus, grondadellijke geslachten, corporaties en stadsoligarchieën (Hubert, 1924, *passim*). De poorterij had in Brabant een grotere en meer stabiele greep op het bestuur dan in Vlaanderen, en hield tevens de balans met later ontwikkelde corporaties beter in evenwicht. Dit leidde er toe dat de lokale machtsuitoefening en vertegenwoordiging een meer archaisch karakter zou bewaren in vergelijking met Vlaanderen (Dhondt, 1993, deel III (2), p. 208). In Vlaanderen kende men een territoriale vertegenwoordiging van besturen, in Brabant was dit er een van oude machten met een instellings- en persoonsgebonden karakter (Dhondt, 1993, deel III (2), p. 277). Deze gegevens verklaren onder meer het feit dat een *modus vivendi*-politiek tussen conservatieven en hervormingsgezinden, in tegenstelling tot Brabant, in Vlaanderen bij aanvang van de Omwenteling nog tot de mogelijkheden behoorde, vermits de publieke opinie er meer opstond voor hervormingen.

4. VLAANDEREN

In Vlaanderen werd er dus wel degelijk – zij het erg moeizaam – bij de aanvang van de Omwenteling enigszins naar een *modus vivendi* met de hervormingsgezinden gezocht. Dit was onder meer het gevolg van het feit dat er in de deputatie van de Staten van Vlaanderen enkele hervormingsgezinde leden aanwezig waren én aan de aard van de instelling zelf: in tegenstelling met de Staten van Brabant waren deze van Vlaanderen moderner en enigszins

democratischer samengesteld. De belangen van de kerk werden er zowel door de seculiere als door de reguliere geestelijkheid verdedigd.

De directe invloed van de clerus in de Staten was trouwens beperkt. Naast Gent en Brugge hadden trouwens ook de kleine steden hun vertegenwoordigers. Hun afgevaardigden verdedigden gezamenlijk de belangen van de ambachtslieden, de handel én de industrie. Er waren ook nog de afgevaardigden van het platteland, die waakten over de belangen van de landbouw, de grondbezitters en de boeren. Enkel de adel was als stand in de Staten niet vertegenwoordigd (Rogghé, 1943, pp. 144-145).

De politieke tweespalt die Brabant verscheurde vanaf de tweede helft van december 1789 bracht voor Vlaanderen geen onmiddellijke ommekeer teweeg. Dadelijk na de bevrijding van Gent werd er het Comité Generaal van Vlaanderen opgericht. Onder impuls en leiding van dit Comité Generaal kwam spoedig in de voornaamste steden een comité tot stand dat verantwoordelijk was voor de ordehandhaving en recrutering van soldaten. De oprichting van deze lokale Comités beantwoordde aan de hervormingsgezinde ideeën van Vonck (Claeys, 1970, p. 104). Toch namen de Staten van Vlaanderen wel degelijk een statistisch standpunt in, maar hun machtspositie verschilde aanzienlijk met die van de Staten van Brabant, zodat de gevestigde orde zich meer verplicht voelde om alleszins de schijn tot samenwerking met het te Gent gevestigd Generaal-comité der Vereenigde Nederlanden hoog te houden en zich als zeer gematigd hervormingsgezind voor te doen.

De revolutionaire comités in Vlaanderen trachtten in naam van het volk nieuwe magistraten aan te stellen. De democraten lieten zich in de Staten en magistraatscolleges 'beroepen' en introduceerden de adel in de standenvergadering. Een 'Project van Provisionele Interne Organisatie' van de hand van de democratische jurist Cornet de Grez voorzag in een hervorming van het kiessysteem van de Collatie.²⁴ In de kasselrijen werd het project enigszins nagevolgd. Het plan poogde de voordelen van de aristocratie en democratie met elkaar te verzoenen en de nadelen hiervan te vermijden (Dhondt, 1989, p. 438).

De Collatie of de gemeente in *Gent* was voor de Omwenteling geen permanent politieke instelling geweest en haar bevoegdheden waren nooit specifiek omschreven. Dit veroorzaakte de nodige machtsstrijd met de Staten over de juiste inhoud van die bevoegdheden.²⁵ De Collatie behield hoe dan ook de essentiële bevoegdheid van de goed- of afkeuring van buitengewone subsidies en stedelijke belastingen. Tijdens de Omwenteling trachtte de Collatie een

²⁴. RUG 233 A 53 (11) p. 3-6.

²⁵. RUG 233 A 163 (15).

permanent politiek corpus te gaan vormen met beslissingsmacht voor alle provinciale aangelegenheden, en dus opteerde zij voor de verwerving van wetgevende macht (Dhondt, 1984, pp. 169-175). Dit resulteerde vervolgens in een machtsstrijd met de conservatieve Staten van Vlaanderen die goede contacten onderhielden met Van der Noot en vijandig bleven ten opzichte van Van der Meersch (Balthazar, 1978, p. 13).

Na de rellen van maart 1790 werd de stad zowat het centrum van alle hervormingsgezinden in de Zuidelijke Nederlanden en een zeer belangrijk productiecentrum van democratische pamfletten.²⁶ Alhoewel er zeker tot augustus 1790 nog democraten in Brussel vertoefden, gingen velen onder hen uitwijken hetzij naar Frankrijk, hetzij naar Luik, Henegouwen en Vlaanderen²⁷. Dit betekent geenszins dat er geen staatse propaganda in Gent gedrukt en verspreid werd, maar ze was wel over het algemeen minder agressief van aard dan in Brabant.²⁸

Zuid-West-Vlaanderen. De streek rond Kortrijk was bijzonder ontevreden over de opsluiting van generaal Van der Meersch.²⁹ Voornamelijk rond Kortrijk, Oostende en Menen werd de bevolking door de nabijheid van de vonckistische ballingen in Rijsel opgehitst (Soubry, 1973, p. 125). Voorts bestond er nog een latente spanning tussen de Staten van West-Vlaanderen en de Staten van Vlaanderen. Volgens Wildt, de raadspensionaris van de Staten van Limburg, die zich in het voorjaar in deze streek bevond, was de toestand er gespannen, en was het merendeel van de bevolking op de hand van de oppositie (Soubry, 1973, p. 152).³⁰ Deze eiste dat Van der Meersch zou vrijgelaten worden.³¹ De vonckistische inval uit Rijsel (mei 1790) mislukte echter onder meer omdat de Staten van Vlaanderen er na enige tijd in slaagden de vonckistische campagne effectief in discrediet te brengen.³² Tevens liet de praktische organisatie van de vonckisten – in tegenstelling tot het bestaande regime – wel wat te wensen over.³³ Na de inval werd er door de Staten op harde wijze tot repressie overgegaan: allen die begin juni van democratische sympathiën verdacht werden, werden streng vervolgd.³⁴

26. "Laeste vermaenige aen het gendsch volk" RUG 233 A 22 (36).

27. KUL, B, A28912/VIII; Avb, biblio 810/29; RUG 233 A 122 (19).

28. KUL, BG, 180C6/13/2 Gendt, 1790.

29. RUG bib. G. 17540.

30. RUG bib. G. 17285, RUG bib. G. 17287 (J. Pierraert).

31. RUG bib. G. 17429.

32. Avb, biblio 8/2/20, Avb, biblio 811/38; KUL, BG, 180C1/5/47.

33. RUG bib. G. 17340.

34. RUG 233 A 119 (48).

De Omwenteling was in deze streek het gevolg van de strijd van enkele geprivilegieerden, tevens economisch machtigen, die zich door de maatregelen van Jozef II bedreigd hadden gevoeld in hun machtspositie. De religieuzen speelden er ook een gewichtige rol: niet alleen beschikten ze over een privilègeer te Kortrijk, maar bovendien lijken ze een grote impact te hebben gehad op de bevolking. Ondanks een actieve – weliswaar heterogene – oppositie tegen de Staten, bleef de magistratuur dus in handen van de statisten (Soubry, 1973, p. 207).

Brugge. De heterogene groep van vrije intellectuele beroepen, die men vaak onder de gemeenschappelijke noemer ‘intellectuele burgerij’ plaatst, had er één belangrijk kenmerk gemeen: zij waren uitgesloten uit het beleid. De Omwenteling gaf hen de kans de drang naar politieke macht waar te maken (Vanden Berghe, 1972, deel 1, p. 57). Een aantal was progressief en voorstander van de volkssoevereiniteit. De democratische kern te Brugge had zich bovendien los van het vonckisme ontwikkeld, en bleek sterk onder invloed te staan der Franse Filosofen (Vanden Berghe, 1972, pp. 206-207). Door het optreden der autoriteiten ontstond er echter geen vonckistische kern in Brugge. De democratisch georiënteerde revolutionairen waren echter in het comité patriotique dat vlak na de bevrijding in 1789 te Brugge ontstond, niet vertegenwoordigd (Vanden Berghe, 1972, pp. 214-219). Vanaf april 1790 werd er in de straten van Brugge door de gilden gepatrouilleerd, vermits men vreesde voor een groot sociaal oproer van de Brugse lagere volksklassen die het economisch zeer moeilijk hadden. Dat de gilden met de Staten nauw samenwerkten om hun bestaande privileges te behouden, en dat zij afkerig waren tegenover elke vorm van vernieuwing, blijkt eens te meer uit het feit dat zij alle van democratische of vonckistische opvattingen verdachte leden uit hun vereniging sloten. De democratische invloed werd dus aanzienlijk tegengewerkt (Vanden Berghe, 1972, p. 222-223). Ook te Brugge speelde de geestelijkheid een bijzonder voorname rol om de status quo in stand te houden: beveiliging van het geloof (tegen de egalitaire Verlichtingsidealen) en bescherming van de voorrechten van de clerus stonden centraal; de bevolking werd op demagogische wijze zowel tegen de Oostenrijkers als tegen de democraten opgehitst: beide groepen werden voor kettters en goddelozen uitgescholden.³⁵ Te Brugge liet de massa zich echter niet door de bevoorrechten in het harnas jagen tegen de vooruitstrevende burgerij en de progressieve intellectuelen zoals dat in Brabant wél gebeurde. Sommige leden van de volksmassa reageerden zelfs anticlericaal omdat de clerus al te zeer de Omwenteling had gesteund (Vanden Berghe, 1972, III, pp. 164-165), desalniettemin slaagden de ambachten en de

³⁵. KUL, BG, 120C6/6/9 (Brugge, 8.7.1790) Cf. ook Y. Vanden Berghe, 1972, p. 105-106.

conservatieve notabelen erin de macht stevig in handen te houden (Vanden Berghe, 1984, pp. 214-215). De algemene teneur bleef – tot de Oostenrijkse restauratie – conservatief.³⁶ De bevolking werd opgeroepen niet naar de ‘nova-teurs’ te luisteren, aangezien die toch enkel Oostenrijkse marionetten waren.³⁷ En indien er nieuwe personen van overheidswege werden aangesteld, waren zij allen afkomstig uit de gegoede middenklasse (Vanden Berghe, 1972, p. 220).

In het *zuidoosten van Vlaanderen* waren de lokale comités die vlak na de bevrijding in het land van Aalst het licht zagen, democratisch samengesteld (het aandeel van de burgerij en de lage clerus was immers overwegend) (D’hoker-Claeys, 1972, p. 176). De vernieuwing van de magistraten en bestuurscolleges eind 1789 en begin 1790 verving slechts in geringe mate de schepenen en wethouders van voor de opstand. De lokale machtsstructuren werden er dus niet wezenlijk aangetast. De regio Zuid-Oost Vlaanderen rond Dendermonde was bijzonder keizersgezind, en einde mei 1790 kwam het er zelfs tot een ware boerenopstand tegen de Staten (D’hoker-Claeys, 1972, pp. 196-204). De opstand werd echter snel en vrij bloedig onderdrukt zodat de Staten door de repressie hun machtspositie nog wisten te vergroten (Decrits, 1980, pp. 177-186; Dhondt, 1993, deel VII (3), pp. 635-684).

5. BELEID: POLARISATIE OF ANALOGIE?

Als men de pamfletten analyseert, is het niet verwonderlijk dat Vlaanderen zich in de ogen van de toenmalige bevolking zeer progressief opstelde en Brabant een conservatief pro-Staats regime kende. De progressieven in Brabant deden begrijpelijkerwijze oproepen om het voorbeeld van Vlaanderen na te volgen. De statisten in Brabant waren verontwaardigd over het feit dat er in Vlaanderen geen meedogenloze repressie tegen de vonckisten plaatsvond zoals in Brabant.³⁸ Deze regionale “tegenstelling” valt ook af te leiden uit verschillende pamfletten waarin duidelijk de geopolitieke krijtlijnen tevoorschijn komen van het beeld dat bij de publieke opinie heerste: Brabant en Vlaanderen leken na de gebeurtenissen van 15 maart 1790 (de vervolging van de vonckisten te Brussel) lijnrecht tegenover elkaar te staan. Dit beeld – dat ook in de wetenschappelijke literatuur soms opduikt – dient echter duidelijk genuan-

³⁶ KUL, BG, 1 80C6/6/9; Avb, biblio 812/41; KUL, BG, 1 80C6/11/18; Avb, biblio 812/44; KUL, B, A43979/III p. 12.

³⁷ KUL, BG, 180C6/16/22; KUL, BG, 180C1/4/3.

³⁸ RUG 233 A 159 (25).

ceerd te worden. Het beeld dat in de pamfletten en in de propaganda tot uiting komt, is immers geen getrouwe weergave van de feitelijke context: de publieke opinies stonden inderdaad grotendeels tegenover elkaar, maar de leiding der provincies zelf heel wat minder.

Zo mag men het hervormingsgezinde karakter van de Staten van Vlaanderen zeker niet overdrijven. Soms wordt de 'progressieve' provincie Vlaanderen diametraal geplaatst tegenover de 'conservatieve' provincie Brabant.³⁹

Zo stelt P. Rogghé:

"Meer dan alle andere Staten van de Vereenigde Belgische Provincies hebben zij gepoogd door het voeren van een tijds- en volksverbonden politiek het nationaal belang te dienen. Indien zij er niet in geslaagd zijn hun politiek ideaal te verwezenlijken dan is dit te wijten aan de kortzichtigheid van een Van der Noot en een Van Eupen, die de Staten van Brabant aan den leiband hielden en het congres zelf tot het bittere einde toe wisten te verblinden." (Rogghé, 1943, p. 179)

Eerst en vooral moet men zich geen illusies maken over het 'nationaal belang' en het idealisme dat de Staten van Vlaanderen zagezegd zouden hebben ten toon gespreid.⁴⁰ Net als de Staten van Brabant wensten zij de bestaande structuren in stand te houden; de Staten van Vlaanderen dienden als vertegenwoordiging van grootgrondbezitters, notabelen en de grote kerkelijke instellingen, en zij namen, wanneer de publieke opinie dit enigszins toeliet, zo veel mogelijk conservatieve standpunten in. Hun manifeste weigering om Van der Meersch vrij te laten, een eis die vergeefs door zowel het comité-generaal⁴¹ als de Collatie gesteld was⁴², is hiervan slechts één bewijs. De Staten van Vlaanderen beschouwden immers de "*vonckisten, verdedigers van generaal Van der Meersch en Royalisten*" als vijanden (Destanberg, 1910, pp. 227-230). Alleen was de bereidheid tot het doorvoeren van hervormingen bij de Staten van Vlaanderen groter dan die van Brabant wegens de druk van de hervormingsgezinde publieke opinie in Gent en omstreken. Het Plan van Cornet de Grez werd gedeeltelijk het voorwerp van scherpe kritiek en eerst geruime tijd verdaagd, daarna uitgehold (Dhondt, 1989, p. 438).

Bovendien werden de voornaamste oppositieleiders door toedoen van de Staten van Vlaanderen opgepakt, en na een reeks strubbelingen werd binnen de magistratuur zelfs bijna een meerderheid gevonden tegen het omstreden organisatieproject. De gebuurten boden zelfs een petitie aan waarbij de vervroegde vernieuwing van Collatie en magistratuur geëist werd (Dhondt, 1984, p. 178).

³⁹. Cf. ook de Historische Winkler Prins Encyclopedie, deel 7, Amsterdam-Brussel, 1957, p. 465-466.

⁴⁰. RUG bib. G. 17397; RUG bib. G. 17839.

⁴¹. Avb, biblio 815/16; Avb, biblio 811/34; RUG 233 A 20 (19).

Het is dan ook niet verwonderlijk dat de hervormingsgezinde publieke opinie in Vlaanderen – in tegenstelling tot in Brabant – op zeer gespannen voet stond met de Staten (Verhaegen, 1934, p. 192).⁴³

De tweede belangrijke conclusie die uit dit onderzoek naar voren komt, is dat al het voorgaande duidelijk wijst op het feit dat de wil van de publieke opinie in Vlaanderen weinig invloed had op het bestuursniveau, zelfs niet in de Collatie, toch hét meest hervormingsgezinde en progressieve orgaan bij uitstek (François, 1987, deel III, p. 1301). De magistratuur liet overigens al in maart 1790 huiszoekingen plaatsvinden, omdat men er van uitging dat er in verscheidene huizen in de stad geheime vergaderingen zouden plaats hebben waar besprekingen werden gevoerd, die schade konden berokkenen aan het algemeen welzijn (Destanberg, 1910, p. 213). Deze conservatieve houding van de verschillende instellingen – ook in Vlaanderen – valt zeer goed te verklaren door het feit dat de input van de hervormingsgezinden erg klein is gebleven. De blijvende invloed van de lokale machten doorheen de hele revolutietijd is sterk waarneembaar.

Ook al verschilde de publieke opinie in beide provincies van elkaar, van echt “gevaarlijke conflicten” (Defoort, 1965, p. 88) tussen de provincies Vlaanderen en Brabant, was er in realiteit op bestuursniveau bijzonder weinig of geen sprake, zeker niet op ideologisch vlak. De provinciale wrijvingen omtrent welbepaalde economische voordelen (Dhondt, 1993, deel VII (2), pp. 363-367) situeerden zich overigens in een ander kader dan Rogghé voorstelt. Ook Lode Wils schetst in het hoofdstuk “De eerste Belgische Revolutie” in ‘Van Clovis tot Happart’ net als Rogghé een enigszins overtrokken beeld:

“De bijzondere machtspositie van de Staten en met name van de stedelijke ambachtslui in Brabant en Brussel leidde tot een machtsmonopolie van de traditionalisten die elke verruiming afwezen. Dat mag ons niet doen vergeten dat de Vonckisten sterker stonden in Vlaanderen en Henegouwen, en een democratisering konden doorvoeren in de Staten van Vlaanderen, in de besturen van Gent en Doornik.” (Wils, 1992, pp. 108-109)

Terecht wijst Wils in dit hoofdstuk erop dat tijdens de jongste decennia historici benadrukten dat de Omwenteling méér was geweest dan een louter conservatieve of reactionaire revolutie. Het is echter evenzeer onhoudbaar te beweren dat de Staten van Vlaanderen méér ontvankelijk zouden geweest zijn voor vonckistische ideeën dan de Staten van Brabant en zodoende allerhande vernieuwingen meer genegen waren. Onder andere omwille van de conservatieve houding van de Staten kon in Vlaanderen juist geen democratisering

⁴² KUL, BG, 180C1/5/37.

⁴³ KUL, BG, 180C1/4/20 p. 4.

doorgevoerd worden. Men moet zich dus niet verbazen wanneer men leest in het pamflet "Lettre d'un brabançon à un flamand" dat de tegenstelling – die men meent waar te nemen – in werkelijkheid bijzonder klein was:

"Depuis quelque tems l'on n'entend plus prononcer d'autres mots que ceux d'aristocrates & de démocrates; tout le monde dit ici que vous êtes pour la démocratie & nous pour l'aristocratie. J'ai donc lu avec avidité votre projet d'organisation provisionele, & (...) je me suis jetté avec empressement sur l'organisation particulière du pays d'Alost & puis sur celle de la châteltenie d'Audenarde, où j'ai aussi quelques possessions. Mais, quelle fut ma surprise d'y voir que dans ces châteltenies vous êtes autant aristocrates que nous."⁴⁴

Vlaanderen mag toch niet in zijn geheel als 'progressief' bestempeld worden: vooral Gent was na de rellen in maart en het daaropvolgende pronunciamiento van het leger in de Vereenigde Belgische Staaten hét bolwerk van de democratische krachten geworden (François, 1987, deel III, p. 1301).⁴⁵ De impact van de stad in de provincie zelf was echter beperkt. Hierop verkrijkt men zich wel eens:

"Gent was de tweede stad van de Oostenrijkse Nederlanden en bakermat van de industriële omwenteling. Haar samenleving was bijzonder gevoelig en dynamisch. Zij maakte de veranderingen erg intens mee. Wat te Gent gebeurde, werd in de kleine steden van Vlaanderen en op het platteland besproken en had zijn weerslag op het graafschap. Niet alleen te Gent kwamen veranderingen in gedraging en mentaliteit tot uiting, maar verder uitdeinend, deden deze zich ook voor in heel Vlaanderen en vonden hun weerslag in een voorzichtige modernisatie van het administratieve apparaat. Het was op deze wijze dat een voorsprong bereikt werd op het meer conservatieve Brabant." (Lenders, 1990, p. 8)

De derde conclusie die ik zou willen stellen is dat men er zich dus ook ten zeerste voor moet hoeden de meer hervormingsgezinde publieke opinie in Vlaanderen als één entiteit voor te stellen en dat de impact van de meer hervormingsgezinde publieke opinie te Gent, naar andere regio's toe, zeker niet mag overschat worden.

Casusonderzoek wijst trouwens uit dat de lokale omstandigheden in provincies zelf sterk van elkaar verschillend konden zijn. Brugge was bijvoorbeeld al veel minder progressief gezind dan Gent (Vanden Berghe, 1984, p. 218). Ook hier slaagden de notabelen er (voorlopig) in hun machtspositie

⁴⁴. 15.4.1790 RUG 233 A 172 (4) & KUL, B, A43979/XVII.

⁴⁵. "Reponse d'un des souverains de la Province de Flandre à celui des souverains de Brabant" Gent, 12.4.1790 RUG 233 A 117.

in stand te houden. De streek van Zuidoost Vlaanderen, met als kerngebied het westelijk deel van het Land van Aalst, was bijzonder keizersgezind. Eind mei 1790 kwam het er tot een regelrechte opstand. De paupers op het platteland revolteerden tegen de lokale machtigen, de notabelen, de aristocratie (inzonderheid de hoge adel), de lokale geestelijkheid en de tienden (de kerk werd als grootgrondbezitter tot de bestaande uitbuiting gerekend) (D'hoker-Claeys, 1972, p. 205). Op politiek vlak werd binnen de driepool vorst-lokale machtigen-machtelozen op het platteland door deze laatsten de vorst als een fundamentele machtsfactor en goede bondgenoot beschouwd die de dominantie van de lokale machtigen kon verbreken. Vandaar het keizersgezinde aspect van de opstand (Dhondt, 1993, deel VII (3), pp. 676-683). Diepgaand onderzoek toont overigens aan dat deze opstand tegen de Staten in correlatie stond met de te hoog geachte grondbelasting en de gevoerde graanpolitiek (Dhondt, 1978, pp. 185-259).

Elke opstand en revolutionaire beweging ten spijt, was er weinig verandering gekomen in de politieke en sociaal-economische positie van het volk in de kleine steden en op het platteland van het Oosten en Zuidoosten van de provincie Vlaanderen voor, tijdens en na de Omwenteling van 1789-1790.

Ook daar was van een hervormingsgezinde doorbraak geen sprake geweest; vonckistische propaganda in 1790 kwam haast niet voor en de partijstrijd liet de plattelandsbevolking er vrijwel geheel onberoerd (D'hoker-Claeys, 1972, p. 206). De repressie hield net als in Brabant of Vlaanderen de daadwerkelijke macht van de plaatselijke heren in stand (Claeys, 1970, pp. 106-107). De statisten trachtten bovendien de royalistische plattelandsbevolking nog te beïnvloeden door middel van propagandistische pamfletten.⁴⁶ Het merendeel van de publieke opinie bleef er weliswaar keizersgezind, maar dit veranderde niets aan de bestaande situatie.

In West-Vlaanderen kan men evenmin spreken van een politieke doorbraak van hervormingsgezinden. In de akten van de Staten van West-Vlaanderen zoekt men tevergeefs naar een geest van vernieuwing. Al was er in de Vlaamse provincies een sterke democratische fractie aanwezig (die zich o.m. inspande om Van der Meersch weer in Vlaanderen te krijgen), toch waren de Staten van West-Vlaanderen nooit uit de band van de conservatieve politiek van de Staten-Generaal en het Congres gesprongen.⁴⁷ De pamfletten die hier verspreid werden, schijnen aan te tonen dat het merendeel der West-Vlamingen als één man achter Van der Meersch stond. Dit zal waarschijnlijk ook zo geweest zijn.

⁴⁶. KUL, B, A28412/I.

⁴⁷. Redevoering van d'heer Malou-Riga, commissaris der vrijwillige van West-Vlaanderen (04.07.1790), gelezen en goedgekeurd ter vergaeding van de staeten van West-Vlaanderen. KUL, BG, 180C6/16/28.

Alleen was er – ook hier – een verschil tussen het politieke discours, de publieke opinie en de propaganda van een aanzienlijk deel van de bevolking enerzijds en de realiteit van de onaangetaste bestaande machtsstructuren anderzijds (Defoort, 1965, p. 124).

De Staten van Vlaanderen waren dus in se wel degelijk statistisch en conservatief gebleven, maar hun machtspositie was wel meer beperkt dan in Brabant.⁴⁸

Afgezien van enkele strubbelingen kan men dus stellen dat de samenwerking tussen beide Staten in de periode december 1789 – december 1790 vrij vlot verliep. De voornaamste strubbelingen zouden pas ontstaan wanneer de publieke opinie in Vlaanderen de Staten van Vlaanderen onder hevige druk begon te zetten om de wijze waarop Van der Meersch door het Congres behandeld werd. De Staten bleven echter een conservatieve politiek voeren. Het feit dat de hertog van Ursel, één van de kopstukken van de vonckistische agitatie, op hun bevel in Vlaanderen werd gevangen gezet, kadert hier eveneens in (François, 1987, deel III, p. 1019).⁴⁹ De Staten bleven zich eveneens onophoudelijk anti-Van der Meersch opstellen, en hun samenwerking met de Staten van Brabant of het Congres kwam eigenlijk niet daadwerkelijk in het gedrang.⁵⁰

De geopolitieke heterogeniteit die bestond in Vlaanderen kwam in de provincie Brabant overigens minder tot uiting: in Brabant was de publieke opinie in het algemeen erg behoudsgezind. Enkel in de stad Brussel poogde een concentratie van democraten enig tegengewicht te bieden. De Staten van Brabant oefenden in deze periode zoveel mogelijk druk uit op de Staten van Vlaanderen opdat zij de handelingen van Van der Meersch tijdens de pronunciamiento officieel en openlijk zouden afkeuren, wat ook gebeurde.⁵¹

Tegelijkertijd hoopten de statisten dat de reactie tegen deze coup van de officieren hen in staat zou stellen de hervormingsgezinde krachten die nog in Brussel actief waren, definitief uit te schakelen.⁵² Men kan dus stellen dat de hervormingsgezinde krachten in Vlaanderen ondanks de vervolgingen meer bewegingsruimte genoten en enige invloed konden uitoefenen, daar waar zij in Brabant meedogenloos vervolgd werden. De zwakte van de democratische aanhang in Brabant was over het algemeen trouwens erg teleurstellend gebleken voor de vonckisten (Dhondt, 1993, deel VII (2), p. 434).

48. "Dialogue entre de Grave et un démocrate" RUG bib. G.17792.

49. RUG 233 A 119.

50. "Copie et extrait d'une lettre des Etats de Flandre au Congres Souverain" 29.5.1790, chez G. Huyhe KUL, Bib., s.n., 62.

51. KUL, BG, 1 C8/25.

52. ULB, dfp, LPB 1802/39 Gand/Bruxelles, 4.4.1790.

Tevens moet worden aangestipt dat de Omwenteling door de geprivilegieerden en de ambachten misschien ook als een middel werd gebruikt om de lagere volksklassen beter onder controle te houden, en hen aan te wenden als wapen tegen respectievelijk de keizersgezinden en de hervormingsgezinden (Craeybeckx, 1967, p. 328). De gevestigde statistische regimes, zowel in Vlaanderen als in Brabant, zagen de vonckistische agitatie als een bedreiging, waardoor in beide provincies een niet aflatende propaganda-campagne tot stand kwam (Truyens, 1985, p. 140). De oppositie tegenover het regime werd bijgevolg snel afgeschilderd als bestaande uit stromannen van Frankrijk of Oostenrijk.

In Vlaanderen was de campagne aanvankelijk meer beperkt; later concentreerde ze zich voornamelijk op de Collatie. In Brabant was het effect op de publieke opinie duidelijk veel groter. In brede lagen van de bevolking werd Van der Noot er als de redder van het vaderland en van de godsdienst beschouwd. Aan andersdenkende stromingen werd weinig ruimte gelaten (François, 1987, deel IV, p. 1535). De heldendichten die te zijner ere waren opgesteld en als pamfletten werden verspreid, zijn talrijk (Terlinden, 1972, pp. 67-74).⁵³

In Vlaanderen was er dus wel degelijk sprake van meer tolerantie: de democratische hervormingen kenden er alleszins een grotere kans op slagen dan in Brabant. Het democratische gedachtengoed was door de gebeurtenissen van 1790 bij velen aan een radicaliseringsproces onderhevig geworden.

In Vlaanderen stonden er minder fanatieke statisten tegenover de hervormingsgezinde minderheid. Bovendien mag men deze voorzichtige Vlaamse democratische tendens niet te extreem laten uitschijnen. Zelfs de gematigde hervormingsgezinde voorstellen (zoals deze van Cornet de Grez) stuitten op hardnekkig verzet van de lokale machthebbers.

In Vlaanderen weliswaar minder dan in Brabant, maar ook de plattelandsopstand rond Schorisse toonde aan dat, eens hun macht werkelijk in het gedrang kwam, de Staten bereid waren zeer gewelddadig op te treden. De hechte bestaande machtsstructuren waren immers niet zo eenvoudig te doorbreken.

In recent gepubliceerd onderzoek, toegespitst op Gent (toch hét democratisch bolwerk bij uitstek) wordt deze stelling trouwens bevestigd: na analyse van de turn-over der politieke mandaten blijkt dat we in de crisisperiode 1790-94 wel degelijk een niet onaanzienlijk aantal nieuwe figuren in de bestaande machtsstructuren (schepenbanken e.d.) zien opdagen, maar dat zij er niet in slagen daar stand te houden (Balthazar, 1993, pp. 139-154). De Collatie

⁵³. RUG 233 A 212 (52); SAM, M1813(b) A/B; RUG 233 A 121 (1); RUG 233 A 121 (7); RUG 233 A 147 (49); RUG bib. G. 17819; RUG bib. G. 17848; KUL, B, A43974/XXVII.

streefde bijgevolg nooit een radicale politieke opstelling na. Dit is niet meer dan logisch wanneer blijkt dat vooral secundaire notabelen en enkele gekende advocaten er enige machtspositie wisten te verwerven (Dhondt, 1993, deel VII (3), p. 608).

Ook elders in de Zuidelijke Nederlanden komt men tot deze constatacie wanneer men de elite analyseert in relatie tot politieke regimewisselingen. In het Waasland stellen we politieke dynastievorming van notabelen vast, die zich doorheen de turbulente periodes van 1787-1830 de politieke macht kunnen blijven toeëigenen. Uiteraard was het vermogen (familiebezit) een niet te onderschatten factor, zelfs onontbeerlijk voor een politieke loopbaan (François, 1989, p. 175). Het grondbezit bleef in deze periode immers de basis voor de economische en politieke macht, en verkleinde zodoende aanzienlijk de politieke doorbraakkansen van de lagere sociale klassen (Balthazar, 1978, p. 41).

Tot slot zou ik willen onderstrepen dat men, aan de hand van het door mij opgespoorde en onderzochte bronnenmateriaal, kan vaststellen dat er geen sprake was van een polarisatie tussen Vlaanderen met een meer democratische bestuur enerzijds en Brabant met een meer conservatief bestuur anderzijds zoals. De instellingen bleven immers in handen van de traditionele machthebbers. Zowel in Vlaanderen als in Brabant, over de gehele confederatie, bleek een minderheid van de bevolking te vinden voor hervormingen. Het zwaartepunt van deze oppositie tegen het conservatieve Staatse regime situeerde zich eerst in Brussel, na midden maart 1790 in Gent. Zij bleek echter onvoldoende homogeen én onvoldoende georganiseerd om succesvol te kunnen optreden.

6. ALGEMEEN BESLUIT

De Omwenteling van 1789-90 is dus een complex verschijnsel geweest: er was de confrontatie tussen het Jozefisme, dat de Katholieke Kerk ondergeschikt wilde maken aan de staat, en het ultramontanisme dat de kerkelijke invloed op maatschappelijk vlak zo groot mogelijk wenste te houden, er was de socio-economische spanning tussen conservatisme, verankerd in middeleeuws corporatisme, en progressisme (geïnspireerd door fysiocratie en ontluikend liberalisme) (Van den Broeck, 1989, p. 244).

Ook het particularisme was nog (en dit was ook bij de hervormingsgezinden het geval) sterk aanwezig en zorgde voor de nodige spanningen tussen de provincies onderling: de disproportie tussen de zeer kleine machtsconcentratie aan de top en de grote provinciale autonomie aan de basis, evenals de financiële zelfstandigheid van de provinciale Staten (de verschillende gewesten kwamen als economische entiteiten tegenover elkaar te staan) onderstreept nog eens het feit dat het samenhorighedsgevoel in de Zuidelijke Nederlanden rond 1790 relatief beperkt was (Defoort, 1967, pp. 553-560). De strijd tussen

de verschillende instellingen onderling en tussen de keizersgezinden, de traditionalisten, de democratische bourgeoisie en de radicale democraten maakten het onmogelijk de onafhankelijkheid te vrijwaren. Bijzonder opvallend is hoe de strijd van de conservatieve en progressieve tendensen heel specifieke en veelzijdige vormen aannam naargelang de specifieke plaatselijke politieke, sociale en culturele omstandigheden.

De publieke opinie verschilde in diverse regio's – zoals we vastgesteld hebben – trouwens aanzienlijk van elkaar. Een diepgaand vergelijkend micro-onderzoek dringt zich dan ook meer dan ooit op om de Omwenteling in al zijn complexe diversiteit te kunnen verklaren. De term 'Omwenteling' is mijns inziens dan ook bewust gekozen en wijst op een revolte tegen de overheid, in dit geval de keizerlijke autoriteit van Jozef II. Een 'revolutie' wijst immers op een gebeurtenis die een poging tot algehele verandering inzake de bestaande staatkundige en/of maatschappelijke toestand impliceert.⁵⁴ Zulk een revolutie heeft in de Zuidelijke Nederlanden in 1790 niet plaatsgevonden. Hoe kon het ook anders? Er bestond geen brede basis die de revolutie zou hebben moeten schragen: de landbouwer, de pachter, de dagloner die nooit enige noemenswaardige daadwerkelijke vorm van inspraak in de bestaande machtsstructuren had gehad, revolteerde niet om de macht in handen te nemen. De bestaande structuren werden door de plattelandsbevolking vaak zelfs niet eens in vraag gesteld: in Brabant kante de publieke opinie er zich tegen de hervormingen van Jozef II. In Zuid-Oost Vlaanderen kante zij zich tegen het verdwijnen van de keizerlijke autoriteit die één van de traditionele pijlers was die een broos machtsevenwicht in stand hield. Het merendeel van de bevolking was vrij dociel en volgde hun lokale machtshebbers: de clerus, de adel, de corporaties en de gevestigde traditionele instellingen waarin deze vertegenwoordigd waren.

Het was bovendien de eerste maal sinds de opstand tegen Spanje dat er met de publieke opinie zo werd rekening gehouden. De plattelandsbevolking was politiek vrij ongeschoold en dus ook niet van haar potentiële slagkracht bewust. De revolte in Zuid-Oost-Vlaanderen was een plotse, geweldadige opstand die onvoorbereid was begonnen, zonder structuur gevoerd werd en bij voorbaat tot mislukken gedoemd was. De stedelijke sociale onderklasse leed evenwel minder onder de sociaal-economische situatie dan in Frankrijk: in Brussel bleek zij door de traditionele machthebbers nog steeds erg manipuleerbaar te zijn. Ook in Brugge slaagde de gevestigde klasse erin de sociale onrust in toom te houden. Enkel in Gent, waar zich zowel een sociale onderklasse als een ambitieuze middenklasse bevond – die wel geschoold was en

⁵⁴ De term Omwenteling is dus geenszins een ouderwets equivalent voor revolutie. Cf. Reynebeau, 1995, p. 68.

door de Omwenteling waaraan zij actief had deelgenomen – politieke invloed in haar bereik zag, ontstond een tijdelijke alliantie tussen beide en viel er een momentum van progressiviteit waar te nemen. Opvallend is volgens mij dat de Collatie zich in deze context toch niet als revolutionaire instelling kon waarmaken. Misschien zijn de termen revolutionair en instelling wel contradictorisch te noemen. Hoe dan ook, zoals beschreven werd, remden de vertegenwoordigers van de Collatie het revolutionair élan. De politieke vernieuwers hadden duidelijk een gebrek aan ervaring laten blijken en konden de door hen beoogde hervormingen in 1790 niet verwezenlijken. De heterogeniteit van de oppositie moet zeker ook tot de oorzaken van hun mislukken ingecalculereerd worden.

Ook zonder de Oostenrijkse restauraties en de Franse bezettingsmacht zou het in het verlengde van de gebeurtenissen in Gent waarschijnlijk tot een dusdanige evolutie zijn gekomen, dat de Omwenteling wel degelijk een hervormingsgezinde koers zou zijn ingeslagen. Het politiseringsproces van de grote massa, de publieke opinie, was immers pas begonnen.

De Omwenteling was niettemin een belangrijke fase die zowel continuïteit als discontinuïteit inhield: continuïteit omdat de machtsafstand tussen gevestigde instellingen en de sociale onderklasse nog bijzonder groot was en lange tijd zou blijven, discontinuïteit omdat de bestaande orde scherp publiekelijk in vraag werd gesteld en voor het eerst de bevolking door een breed spectrum van rivaliserende krachten aangesproken werd zodat er een, weliswaar uiterst langzame, maar toch nooit meer in te denken politisering van de sociale onderklasse begonnen was. De eerste wortels van de wording van onze hedendaagse democratie liggen dan ook ongetwijfeld in deze bewogen periode besloten.

BIBLIOGRAFIE

Balthazar H., "Het sociaal-politiek wisselingsproces op het einde van de 18de eeuw" in *Handelingen Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, Gent, XXV, 1971, pp. 31-71.

Balthazar H. (red.), "Het komen en gaan van het politieke personeel in de Zuidelijke Nederlanden doorheen tien regimewisselingen (1787-1848)" *Postgraduaat onderwijs in de recurrente geschiedenis*, dossier 6, Gent, 1978.

Balthazar H., "Verzet, Vernieuwing en Aanpassing: het dooreenstromen van oude en nieuwe politieke Elites te Gent (1780-1850)" in *Standen en Landen*, XCVI, 1993, pp. 139-153.

Bauer R., *De Lage Landen*, Tielt, 1994.

Burm C., 1787. *Het kritieke jaar in de aanloop van de Brabantse Omwenteling*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, RUG, 1972.

Cambien A., *De religieuze politiek van Jozef II en de publieke opinie in de Oostenrijkse Nederlanden*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KUL, 1957.

Childs H.L., *De publieke opinie* Utrecht, 1968.

Claeys A., *De Omwenteling van 1789-1790 in het Oosten en Zuidoosten van de provincie Vlaanderen*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KUL, 1970.

Claus V., *De pers tijdens de Brabantse Omwenteling*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KUL, 1983.

Craeybeckx J., "De Brabantse Omwenteling: een conservatieve opstand in een achterlijk land?" in *Tijdschrift voor geschiedenis*, jg. 80, 1967, pp. 303-330.

De Clerck J.C.A., *Jean-Francois Vonck*, Bruxelles, 1992.

Decrits M., "De repressie van de royalistische Boerenopstand in Zuid-Oost-Vlaanderen (1790). De patriottische vrijwilligers uit Kwaremont, Ronse en Zulzebeke" in *Annalen van de Geschied- en oudheidkundige Kring van Ronse en van de Tenement van Inde*, XXIX, 1980, pp. 177-186.

Defoort E., *De Staten van West-Vlaanderen 1787-1791*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KUL, 1965.

Defoort E., "Particularisme en eenheidsstreven. De Verenigde Nederlandse Staten." in *Spiegel historiael*, II, 1967, pp. 553-560.

De Groote H., *Vijftig jaar boekdrukkunst te Antwerpen 1764-1814*, Antwerpen, 1961.

Destanberg D., *Gent onder Jozef II 1780-1792*, Gent, 1910.

D'hoker-Claeys A., "De omwenteling van 1789-90 in het Oosten en Zuid-Oosten van de provincie Vlaanderen" in *Het land van Aalst*, jg. XXIV, 1972, nr. 1, pp. 149-208.

Dhondt L., "Van Ancien Régime naar moderne bureaucratie. De hervorming van het vorstelijk bestuursapparaat in 1787" in *Tijdschrift voor geschiedenis*, 90, 1977, pp. 439-456.

Dhondt L., "De plattelandsofstand der Gelijken van 1790. Bijdrage tot de kennis van de crisis van de Oude Maatschappij en de politieke en ideologische geschiedenis van het platteland" in *Handelingen van de geschied- en Oudheidkundige kring van Oudenaarde*, XIX, 1978, pp. 185-259.

Dhondt L., "Politiek en institutioneel onvermogen 1780-1794 in de Zuidelijke Nederlanden" in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, IX, Haarlem, 1980, pp. 139-159.

Dhondt L., "De 'andere Omwenteling' van 1790: de plattelandsofstand in Zuid-Vlaanderen en de Gentse collatiebeweging" in *Handelingen van het colloquium over de Brabantse Omwenteling*, Brussel, 1984, pp. 167-186.

Dhondt L., "De conservatieve Brabantse Omwenteling van 1789" in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, jg. 102, 3/4, Rotterdam, 1989, pp. 422-450.

Dhondt L., *Verlichte monarchie, Ancien Regime en revolutie*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Gent, 1993.

Duden J., *De politiek conservatieve houding van Antwerpen tijdens de periode van de Brabantse Omwenteling*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, RUG, 1971.

François L., "Politiek integratie of exclusie? Belgische notabelen tussen 1785 en 1835" in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. VIII, 1977, afl. 1-2, pp. 159-176.

François L., *Elite en gezag. Analyse van de Belgische elite in relatie tot de politieke regime-wisselingen, 1785-1835*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, RUG, 1987.

François L., "Wase notabelen en politieke regimes (eind 18e - begin 19de eeuw)" in *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, XCII, 1989, pp. 137-176.

Haenen G., *De geestesgesteldheid van magistraten en volk te Leuven tijdens de Brabantse Omwenteling 1786-90*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling KUL, 1959.

Heirwegh J.J., "Le contexte socio-économique de la révolution brabançonne" in "Handelingen van het colloquium" in: *Centrum voor militaire geschiedenis. Bijdragen*, 18, Brussel, 1984, pp. 59-74.

Hubert E. (éd.), *Correspondance des ministres de France accrédités à Bruxelles, de 1780 à 1790*, Bruxelles, 2 vol., 1924.

Kin M., "Economische transformaties en Verarming te Gent in de achttiende Eeuw" in *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, VIII, 1982, pp. 34-55.

Lenders P., "De Zuidelijke Nederlanden en de Amerikaanse onafhankelijkheidsoorlog" in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, CIII, nr. 1, 1990, pp. 28-42.

Lenders P., "Gent, een stad tussen traditie en verlichting 1750-1787" in *Standen en Landen*, XCII, Kortrijk, 1990.

Massin N., *De kleine Brabantse Revolutie van 1787*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KUL, 1951.

Mielants E., *De publieke opinie ten tijde van de Brabantse Omwenteling (dec. 1789-dec. 1790). Een comparatief onderzoek tussen Brabant en Vlaanderen*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, RUG, 1995.

Miroir A., "Oorlogspropaganda in historisch perspectief" in J. Deraeve (red.), *Oorlog en propaganda*, Brussel, 1983, p. 33-49.

Ray F., *The concept of public opinion and its measurement*, London, 1938.

Reynebeau M., *Het Klauwen van de Leeuw. De Vlaamse Identiteit van de 12de tot de 21ste eeuw*, Leuven, 1995.

Roegiers J., "De Brabantse Omwenteling in haar politieke, religieuze en culturele context" in J. Lorette (red.), *Handelingen van het Colloquium over de Brabantse Omwenteling*, Brussel, 1984, pp. 75-90.

Roegiers J. en Delsaert P., "Brabant in revolutie 1787-1801" catalogus tentoonstelling centr. bibl. KUL 22.4.1988-21.5.1988, Leuven, 1988.

Rogghé P., "De omwenteling van 1789: het aandeel van Vlaanderen, inzonderheid van de Staten van Vlaanderen" in *Bijdragen tot de Geschiedenis en de Oudheidkunde*, reeks 4, nr. 1, Gent, 1943, pp. 143-179.

Soubry E., *Kortrijk tijdens de Brabantse Revolutie 1787-1790*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, RUG, 1973.

Tassier S., *Les démocrates belges de 1789. Etude sur le vonckisme et la révolution brabançonne*, Bruxelles, 1930.

Terlinden Ch., "Un triomphe éphémère, les cortèges de la Saint-Henri à Bruxelles en l'honneur de Van der Noot" in *Le Folklore brabançon*, CXCIII, 1972, pp. 67-74.

Tilly Ch., *Europese Revoluties 1492-1992*, Brussel, 1993.

Truyens L., *Revolutie en reactie: politiek in Leuven 1789-1791*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KUL, 1985.

Vanden Berghe Y., "Jacobijnen en Traditionalisten: de reacties van de Bruggelingen in de revolutietijd 1780-1794", *Pro Civitate, Historische Uitgaven*, reeks 8, nr. 32, Brussel, 1972, deel 1.

Vanden Berghe Y., "De sociale en politieke reacties van de Brugse volksmassa op het einde van het Ancien Régime" in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. III, 1972, 1-2, pp. 141-168.

Vanden Berghe Y., "Specifieke kenmerken van de Brabantse Omwenteling te Brugge (1787-1790)" in J. Lorette (red.), *Handelingen van het colloquium over de Brabantse Omwenteling*, Brussel, 1984, pp. 211-216.

Van den Broeck J., "Eigenheden van de Brabantse Omwenteling" in H. de Kok (red.) *Turnhout den eersten troost der Staten*, Antwerpen, 1989.

Vandenbroeke C. (e.a.), *Geschiedenis van de Vlaamse ontvoogding*, Antwerpen, 1993.

Van Hemelrijck F. (red.), *Revolutie in Brabant 1787-1793*, UFSAL, 1990.

Verhaegen P., *Le conseiller d'état comte Cornet de Grez*, Bruxelles, 1934.

Viaene A., "Patriotten en vijgen" in *Biekorf*, deel LXII, 1961.

Wilms M., *Opinies rondom de Brabantse Omwenteling: een vergelijkende studie van het Journal Général de l'Europe en het Journal historique et littéraire 1787-1790*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KUL, 1964.

Wils L., *Van Clovis tot Happart*, Leuven, 1992.

Zelck F., "De strijd om de privileges" in *Handelingen van het colloquium 'De Franse Revolutie en Vlaanderen' 1988*, VUB-Press, Brussel, 1990, pp. 169-185.

L'opinion publique au temps de la Révolution Brabançonne.
Une étude de presse comparative entre le Brabant et la Flandre.

ERIC MIELANTS

RÉSUMÉ

L'analyse des pamphlets de la Révolution brabançonne fait apparaître, à première vue, un contraste certain entre la Flandre et le Brabant, en ce qui concerne l'opinion politique ancrée dans chacune des deux régions: selon ces pamphlets, le Brabant et la Flandre semblent, en effet, avoir des vues diamétralement opposées. Il convient cependant de nuancer cette vision de la réalité: certes, l'opinion publique en Flandre différait fortement de celle qui prédominait en Brabant, mais le gouvernement des deux provinces était sensiblement le même. Il ne faut donc pas exagérer l'importance des tendances réformatrices des Etats de Flandre, ni l'idéalisme dont ils auraient fait preuve. Tout comme les Etats de Brabant, ceux de Flandre souhaitaient maintenir les structures existantes. Ils étaient les représentants des grands propriétaires fonciers, des notables et des grandes institutions religieuses. Leurs points de vue étaient aussi conservateurs que possible. Mais ils étaient plus disposés que les Etats de Brabant à instaurer quelques réformes, à cause de la pression exercée, à Gand, par l'opinion publique, très favorable aux dites réformes. Cependant, les propositions qui leur furent faites en ce sens, furent tout d'abord ajournées, puis réduites à peu de chose. De plus, les Etats de Flandre arrêtaient les principaux chefs de l'opposition. En Flandre, l'opinion publique favorable aux réformes était donc en fort mauvais termes avec les Etats – ce qui n'était pas le cas en Brabant – et elle n'eut que peu d'influence sur le plan gouvernemental, ni même sur ce qu'on appelait La Collace. L'apport des partisans des réformes au sein des institutions locales demeura plutôt restreint. Par contre, l'influence des potentats locaux se maintint fortement pendant tout le temps que dura la Révolution. Par conséquent, on ne peut certainement pas qualifier la Flandre de progressiste, par opposition à un Brabant conservateur: Gand fut seule – mais brièvement – le bastion des forces démocratiques; son influence demeura cependant limitée. Des réformes concrètes ne purent donc voir le jour au plan gouvernemental. Il y avait une grande différence entre, d'une part, le discours politique, l'opinion publique et la propagande d'une importante partie de la population et, d'autre part, la réalité concrète des forces en place, qui demeureraient inchangées.

Les régimes Statistes existants, tant en Flandre qu'en Brabant, considéraient l'agitation vonckiste comme une menace, ce qui conduisit, dans les deux provinces, à d'incessantes campagnes de propagande. En Flandre comme en Brabant, seule une minorité de la population était en faveur des réformes;

cette minorité manquait d'homogénéité et était insuffisamment organisée pour exercer quelque action avec succès. Quoi qu'il soit, la Révolution fut une phase historique importante, qui témoigne aussi bien d'une continuité que d'une discontinuité. La continuité réside dans le fait que l'écart existant entre les institutions et les classes sociales inférieures est resté extrêmement important et le restera encore longtemps. La discontinuité tient au fait que l'ordre établi a été publiquement et violemment remis en question et que la population a pris conscience de l'existence d'une grande diversité de forces rivales, ce qui a mené - très lentement sans doute, mais de façon irrépessible - à la politisation des classes inférieures. Le fondement même de notre démocratie actuelle remonte donc indubitablement à cette période mouvementée de notre histoire.

Public opinion at the time of the Brabant Revolution.
A comparative press study between Brabant and Flanders.

ERIC MIELANTS

SUMMARY

When analyzing the pamphlets published during the Brabant Revolution, a regional contradiction seems to appear presenting a distorted image of public opinion: Brabant and Flanders seem to be opposites. This image has to be modulated; though public opinion did differ in both regions, the provinces themselves did not do so to the same extent. Thus the reforming tendencies of the States of Flanders must not be exaggerated. The so-called idealism of these States has been greatly over-estimated. Just like the States of Brabant, the States of Flanders wanted the existing structures to prevail; after all, they represented landowners, dignitaries and the Church, and they propagated very conservative points of view. But the States of Flanders showed a greater willingness to implement reforms than those of Brabant, due to the pressure of public opinion, eager for reform. But these demands were first postponed and later dissipated. What is more, the principal leaders of the opposition were arrested by the States of Flanders.

The reform-minded public opinion in Flanders, contrary to that of Brabant, was on bad terms with the States. Therefore, public opinion in Flanders had a rather insignificant impact upon governmental decision, even in the Collatie. The impact of reformers in local institutions had remained relatively small. On the other hand, the lasting influence of local powers throughout the revolutionary period is very noticeable. Thus, Flanders' policy should not be called progressive as opposed to a conservative Brabant: only Ghent was temporarily the nucleus of democratic forces, but on the whole, its impact was limited. Concrete governmental reforms, therefore, did not occur. Political discussions, public opinion and propaganda, supported by a significant section of the population differed greatly from the reality of unchanged power-structures.

The existing conservative regimes, in Flanders as well as in Brabant, perceived the Vonckist agitation as a threat, generating a continuous campaign of propaganda in both provinces, where only a small segment of the population was in favor of reforms. But this minority was insufficiently unified and insufficiently organized to obtain successful results. In any case, the Brabant Revolution was an important historical phase, as it demonstrated continuity as well as discontinuity: continuity, because the gap between existing institutions and social sub-classes was still extremely large and would remain so for a long time; discontinuity, because the existing order was publicly ques-

tioned and because, for the first time, the population was addressed by a wide spectrum of rivaling forces; thus a politicization of the social sub-classes was born, never again to be eradicated.

The roots of our modern democracy are therefore to be found in this agitated period.